

LUNDS
UNIVERSITET

Ungdomar misstänkta för brott

- Konsekvenser av åklagarnas riktlinjer vid ungdomsbrottslighet

Av: Emma Nilsson

LUNDS UNIVERSITET
Rättssociologiska institutionen

Kandidatuppsats (RÄSK02)
Vårtermin 2014

Handledare: Reza Banakar

Examinator: Lars Persson

Inledning	1
Bakgrund	1
Tidigare forskning	2
Syfte	6
Frågeställningar	7
Avgränsningar	7
Teoretiska utgångspunkter	8
Metod	11
Material	13
Resultat och Analys	14
Särskilda anhållnings- och häktningsskäl	14
Flyktfara	14
Kollusionsfara	14
Recidivfara	15
Tvåårsregeln	16
Åtalsunderlåtelse	16
Okynne eller förhastade gärningar	17
Ersätta skadan - medling	18
Återfall i brott	19
Synnerliga skäl	21
Ärendet hanteras skyndsamt	22
Unga lagöverträdare och barnkonventionen	23
Restriktioner	24
Konsekvenser för de unga frihetsberövade	25
Sammanfattning och slutdiskussion	29
Litteraturlista	34
Bilagor	36
Intervjuguide - Åklagare	36

Inledning

Bakgrund

När en person blir gripen av en polispatrull blir de införda i polisarrest. Därefter förhörs personen i fråga av utredare som sedan i sin tur lämnar ärendet vidare till åklagare. Åklagaren är den som beslutar om personen ska anhållas och därmed får denne spendera tiden fram till häktningsförhandlingen i arresten. Åklagaren är också den som kan begära en person häktad. Då kommer fallet upp under en häktningsförhandling och en domare från Tingsrätten beslutar om den misstänkte ska bli häktad i väntan på rättegång. När det är en person under 18 år som är misstänkt för brott har åklagaren en del riktlinjer att följa (Polisen 2010).

En människa under 18 år betraktas som ett barn (Helleberg 1994). Att barn behöver ett starkare skydd för sina rättigheter har länge varit en viktig fråga både i Sverige och internationellt. Nationernas Förbund (NF), som är Förenta Nationernas (FN) föregångare, fastställde redan år 1924 fem principer för barns skydd och välfärd. FN antog år 1959 en allmän deklARATION om barnets rättigheter. År 1979 startade en stor diskussion kring barns rättigheter i samband med det internationella barnåret. Det tillsattes en arbetsgrupp i FN som skulle ta fram ett dokument om barns rättigheter. Denna kommer sedan att kallas FN:s konvention om barnets rättigheter. Barnkonventionen antogs den 20 november 1989 av FN:s generalförsamling. Konventionen är juridiskt bindande för de stater som skrivit under och därmed förpliktat sig att följa den (Barnkonventionen 2011). Sverige har skrivit under barnkonventionen och är därför skyldiga att följa denna (Vainik 2008:11).

Sveriges åklagare har tre huvudprinciper i sitt arbete. Den första är att utreda brott, som görs tillsammans med polisen. Den andra principen är att fatta beslut om åtal ska väckas eller inte. Detta görs när förundersökningen är färdig och åklagaren ska bedöma om det finns tillräckliga

bevis för att väcka åtal i domstol. Finns det så blir den misstänkte anhållen och senare kan denne även begäras häktad. Den tredje principen är att åklagaren ska framträda i domstol, först vid häktningsförhandlingen och sedan under rättegången. Här är det åklagaren som ska bevisa att den misstänkte har begått brottet (Åklagarmyndigheten).

Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, är den lag åklagare ska följa när unga personer misstänks för brott. Lagen gäller dock de misstänkta som ännu inte fyllt 21 år och därmed har det upprättats övriga riktlinjer för handläggning av ärenden där den misstänkte är under 18 år. I övrigt gäller även rättegångsbalkens (RB) regler och andra bestämmelser.

Tidigare forskning

Debatten om att frihetsberöva barn har ökat under de senaste åren. Det saknas statistik över hur många barn och unga som sätts i arrest och häkte i Sverige. Barnombudsmannen har varit aktiv i denna fråga och begärt att få ut statistik. Statistiken som finns är endast från de senaste åren. Äldre statistik är bristfällig (Barnombudsmannen 2012).

Barnombudsmannen har varit aktiv i frågan om att frihetsberöva barn och unga och påpekar att trots att det sägs att åklagaren ska vara försiktig med att tilldela barn restriktioner i polisarrest och häkte så görs detta ofta ändå. Under år 2010 häktades 155 barn under 18 år i Sverige. Drygt 80 procent av dessa hade restriktioner och saknade därmed kontakt med anhöriga och omvärlden då de satt isolerade i sin cell. Barnombudsmannen menar också att förhör hålls utan föräldrar, socialtjänst och offentlig försvarare. Dessa barn kan sitta med restriktioner i så länge som tre månader. I debatten har barnombudsmannen visat genom studier att Regeringen måste se över

skälen till att det har blivit på detta vis. Han menar även att de måste hitta alternativ till ett frihetsberövande (Dagens Nyheter 2011).

Internationella regler har höga krav på hur unga lagöverträdare ska behandlas i väntan på rättegång. Att häkta ett barn ska göras som sista möjliga utväg. Om ett barn trots det måste häktas ska det hållas avskilt från vuxna och deras rättigheter som barn ska beaktas enligt barnkonventionen. Barnombudsmannen tar exemplet upp rätten till utbildning. Han påpekar också att Sverige har varit drivande för att barn ska få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda, men att vi inte lever upp till det som står i barnkonventionen (Dagens Nyheter 2011).

Europarådets tortyrkommitté gör regelbundna undersökningar om hur världens länder lever upp till konventionen om förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Det gjordes en undersökning sommaren 2009 där det konstaterades att Sverige hade en rad olika brister som uppmanades att åtgärdas. Tortyrkommitténs studie visade att många barn satt isolerade med restriktioner och var dåligt informerade om varför de egentligen satt som misstänkta och hur processen gick till. Många barn hade heller inte fått förklarat varför de inte fick ha någon kontakt med anhöriga och omvärlden. Förhör hölls utan föräldrar, socialtjänst och advokater. Häktespersonal berättade själva om att restriktioner i längden kan ge barnen mycket allvarliga konsekvenser och effekter på hälsa. Symptom på detta kan vara ångest, stress, depression, självskadebeteende och självmordstankar. Barnombudsmannen följde upp detta två år senare och påtalade att de var djupt oroade över att så många frågetecken kvarstår (Dagens Nyheter 2011).

Barnombudsmannen har i flera år lyssnat på och tagit del av barns erfarenheter i utsatta situationer. Barnen uttrycker ofta en besvikelse över att omvärlden inte verkar bry sig om att de

far illa och behöver stöd. Barnombudsmannens rapport, Från insidan, är en granskning av hur de mänskliga rättigheterna respekteras när barn blir frihetsberövade till följd av att de är misstänkta för brott. De har sammanlagt besökt 13 polisarrestorer och häkten runt om i landet och ställt öppna frågor till de barn som sitter frihetsberövade. Dessa berättelser är inte möjliga att generalisera för alla barn, men de brister som finns blir härmed synliga. Mänskliga rättigheter reglerar förhållandet mellan staten och enskilda människor. I barnombudsmannens studie framgår att frihetsberövade barn riskerar att utsättas för rättsövergrepp, skador och våld. De internationella konventionerna ger ett starkt skydd för barnets mänskliga rättigheter. I studien framkommer att frihetsberövade barn ska ha följande rättigheter:

- Barnet som är misstänkt för brott ska betraktas som oskyldigt tills en motsats är bevisad.
- Barnet har rätt till anpassad och tydlig information samt tillgång till en offentlig försvarare vid förhör.
- Ett frihetsberövande av ett barn ska ske som sista utväg.
- Barnet som är frihetsberövat får inte isoleras.
- Barnet ska - om det är frihetsberövat före rättegång - vara frihetsberövat kortast möjliga tid men aldrig i mer än 30 dagar (Barnombudsmannen 2013:3-4).

I studien framgår även att FN:s barnrättskommitté granskar efterlevnaden av barnkonventionen. De har försökt få ut statistik över antalet barn som sätts i polisarrest. Sverige har inte kunnat lämna ut dessa uppgifter eftersom regeringen inte begärt ut dessa från polismyndigheten.

Barnombudsmannen menar i studien att detta är en brist då en uppföljning av antalet frihetsberövade barn är viktig för att se samband och utveckling i vårt land. På barnombudsmannens begäran har polismyndigheterna för första gången lämnat ut dessa uppgifter. Under år 2011 var det 3052 stycken barn som sattes i polisarrest. I ”Från insidan” har barnombudsmannen försökt studera de riktlinjer polisen har när det gäller att frihetsberöva barn,

men har kommit fram till att i slutändan är det åklagare som bestämmer och följer därmed riktlinjer. Barnombudsmannen har i studien intervjuat flera barn som suttit i polisarrest och häkte och har kommit fram till att dessa är bristfälliga och att barn inte mår bra av att sitta isolerade från samhället. Detta kan ge negativa konsekvenser när de efter sin vistelse ska komma tillbaka till samhället och det verkliga livet (Barnombudsmannen 2013:4).

Det finns en del tidigare studier från USA som jag inte tänker lägga någon vikt på då min uppsats är begränsad till Sverige. Studierna fokuserar dessutom på unga som sitter i fängelse, vilket inte passar till mitt ämne då jag koncentrerar mig på unga som sitter i polisarrest och häkte. Studierna är dock intressanta och jag vill påvisa att problemet finns i många andra länder, även i de allra största som USA. Vidare forskning inom detta ämne och en jämförelse med Sverige hade varit intressant men alldeles för omfattande för min uppsats. Studierna visar i stort att i vissa delstater sitter många unga i fängelse. I Florida sitter ofantligt många barn mellan 13 och 17 år i fängelse. I oktober år 1999 satt 465 barn i fängelse i Florida. Tre av dem var endast 14 år gamla, 29 stycken var 15 år, 108 var 16 år och 327 var 17 år. Florida är den främsta delstat i USA som brukar döma barn som vuxna i rätten (Annino 2001: 472).

I USA har det diskuterats om varför man ska sätta unga personer i fängelse. Det första argumentet är att systemet för unga lagöverträdare inte fungerar och att den enda lösningen är att sätta barn i fängelser tillsammans med vuxna. Kritik mot detta har riktats då en del studier visar att många barn kommer direkt från gatan till vuxenfängelser och har inte ens en möjlighet att komma tillrätta och få vara just barn (Annino 2001: 473).

Det andra argumentet lyder att samhället är bättre skyddat när unga sitter i fängelser avsedda för vuxna. Kritik mot detta är att i fängelser för vuxna har de inte möjlighet att få samma behandling

som om de suttit på en ungdomsanpassad anstalt och kommer därmed ha svårt att anpassa sig till samhället när de väl blir frigivna. Detta löser dessutom bara problemet på kort sikt och ungdomarna tenderar att återfalla i brottslighet då de varken kommer ha skolgång, jobb eller vänner i samma ålder när de kommer ut (Annino 2001: 480).

Det tredje argumentet har varit att det är till barnens fördel att sitta i ett fängelse anpassat för vuxna, då de får lära sig etik och moral och även hur människor fungerar psykiskt. Kritik mot detta har riktats då en del anser att barnen mister sin barndom. (Annino 2001: 484).

Syfte

Att barn blir gripna och frihetsberövade är något som kan påverka dem resten av livet. Barn är straffmyndiga när de fyllt 15 år. Oftast befinner de sig då i den mest påfrestande utvecklingsfasen och det pågår en mognadsprocess. Jag vill belysa problematiken med FN:s barnkonvention som Sverige skrivit under och har förpliktat sig att följa. Tidigare forskning visar att många barn i Sverige sitter frihetsberövade trots de mänskliga rättigheter för barn som finns. Även om det är polisen och kriminalvården som har hand om de frihetsberövade barnen så är det åklagaren som tar beslut om att frihetsberöva barn. Därför vill jag granska hur åklagare bedriver frågan om barn som är anhållna och häktade och vilka bestämmelser och riktlinjer en åklagare går efter i dessa fall. Syftet är också att se eventuella konsekvenser för de unga misstänkta senare ute i samhället och förklara detta utifrån valda kriminologiska teorier.

Frågeställningar

- Varför sitter unga personer (15-17 år) i polisarrest och häkte när de misstänks för brott, trots de lagar och internationella regler som finns som mestadels talar emot att frihetsberöva barn?
- Hur skulle åklagarnas riktlinjer av att frihetsberöva en ung person kunna få konsekvenser för de unga ute i samhället efter ett frihetsberövande sett utifrån ett kriminologiskt perspektiv?

Avgränsningar

Jag har i min uppsats valt att begränsa mitt ämne för att få ett större djup i resultatet. Jag kommer att koncentrera mig på unga misstänkta som sitter frihetsberövade i polisarrest eller häkte. De ungdomar som sitter anhållna sitter i polisarrest och de ungdomar som sitter häktade sitter i häktet. Jag har alltså valt bort de unga som är dömda och hamnat på någon form av anstalt eller vårdhem. Uppsatsen kommer att ta sikte på unga personer eller även kallat ungdomar. Dessa personer är 15-17 år och betraktas rent juridiskt sett fortfarande som barn.

Fokus kommer vara riktat på Sverige i denna fråga, men jag kommer även ta in de internationella bestämmelser som finns för att se hur Sverige förhåller sig till dessa. Jag lägger fokus på hur Sveriges åklagare gör i stort och borde göra, alltså ingen specifik del av landet då våra åklagare ska utföra sitt arbete på ett så lika sätt som möjligt. Däremot finns det åklagare som är mer insatta inom vissa områden och i detta fall gäller det åklagare som hanterar brott begångna av unga personer.

Konsekvenserna jag kommer ta upp gällande frihetsberövandet av unga är ur ett kriminologiskt perspektiv. Jag har valt ut några kriminologiska teorier för att förklara några utav de konsekvenser som kan komma till följd av åklagarens riktlinjer vid ett frihetsberövande av en

ungdom. Jag är medveten om att det finns en rad olika teorier och sätt att se konsekvenserna på, men jag har alltså avgränsat mig till just de teorier som framkommer i analysdelen.

Teoretiska utgångspunkter

Jag kommer i analysen att använda mig av en tidigare forskning som är gjord av Erving Goffman (2013). Detta för att kunna dra paralleller till de ungas vistelse i arrest och häkte samt vad det kan leda till i deras framtid. Anledningen till att jag väljer att använda den är då inga liknande undersökningar senare har gjorts och institutioner av detta slag har inte förändrats nämnvärt. Även om studien är gammal och kriminalpolitiken har förändrats tycker jag ändå att det mesta i hans studie stämmer överens med hur det ser ut idag. Goffmans teori om totala institutioner grundlades under tiden när han vistades på mentalsjukhus med anledning att studera de sociala skeendena inom institutionen. Han studerade hur livet var för de intagna och hur det kan forma deras liv och personligheter.

Erving Goffman beskriver den totala institutionen som en stor byråkratisk organisation (Goffman 2013:15). Han påtalar också att den skapar en grundläggande klyfta mellan den stora gruppen, de intagna och den lilla gruppen, som är övervakande personal. Han beskriver det som att personalen endast finns på institutionen under sin arbetstid och sedan är de socialt integrerade i världen utanför murarna när de inte arbetar. De intagna är inte integrerade i det som händer utanför. Goffman beskriver också att de båda grupperna har mycket stereotypa uppfattningar om varandra. Personalen har sin bild av de intagna som bittra och opålitliga, medan de intagna ser på personalen som överlägsna och nedlåtande. Goffman menar att det sociala avståndet mellan grupperna är stort och formellt utformat (Goffman 2013:16).

Goffman definierar en total institution som något där människor i likartade situationer lever instängda och avskurna från samhället (Goffman 2013:9). Enligt Goffman är livet för den intagne svårt då saker som att ringa eller få gå på toaletten när man vill inte är så självklara. De n intagne befinner sig i en underordnad särställning som inte känns naturligt för en människa. Plikten att be om tillåtelse för småsaker gör att balansen i individens handlingsliv bryts ned. Denna plikt inte bara försätter individen i en underordnad eller beroende roll som är onaturlig, utan blottar också hans handlande för personalen (Goffman 2013:37).

Han menar också att de intagna får olika konsekvenser av att vara på institutionen då de bland annat mister sin identitet. Vid intagning sker oftast visitering och avklädning. Han beskriver även hur den intagne får ett nummer och blir därmed av med sitt namn under vistelsen på institutionen. Denna rollförlust innebär att individen är förhindrad att visa sin normala bild av sig själv inför andra människor (Goffman 2013:25). Att denna rollförlust sker är onaturligt för den intagne och speciellt om du är en ung person under utveckling. Goffman tar också upp att det under intagningsproceduren samlas fakta om den intagnes sociala ställning och tidigare uppträdande. Detta antecknas i en dossier som är tillgänglig för personalen. Det sker härmed en slags stämplingsprocess då den unge blir stämplad för tidigare brott den begått och även misstankar om sådana (Goffman 2013:26).

Jag kommer även att delvis utgå från stämplingsteorin (Labelling theory), då den går ut på att avvikelser inte är en egenskap hos en individ eller grupp, utan uppstår i samspel mellan avvikare och ickeavvikare. Avvikande beteende är sådant beteende som definieras och etiketteras som avvikande av omgivningen. Något som exempelvis kan göras i olika sociala sammanhang eller genom medias beskrivning av brottsliga gärningar. Ted Goldberg beskriver stämpling som ett förlopp med upprepade negativa reaktioner från andra människor, som sammantaget får effekten

att individens självbild omformas så att den blir mer negativ än vad den tidigare varit. En person med negativ självbild har fått lära sig att det finns en låg grad av överensstämmelse mellan självet och samhällets ideal om hur man bör vara (Carrabine 2009:93-97).

Alla människor gör vid något tillfälle avvikande handlingar, särskilt barn, som inte känner till alla normer och regler. Beroende på hur omgivningen reagerar på dessa handlingar kan avvikelserna komma att bli en del av personens självbild eller inte. I de flesta fall förblir avvikelsernas betydelse marginell och normaliseras. Om så inte sker och personen blir stigmatiserad och etiketterad som avvikare av omgivningen kommer självbilden att påverkas. När avvikelserna blivit en del av självbilden blir detta en sekundär avvikelse och det avvikande beteendet fortsätter, intensifieras och stärks. Det blir som en ond cirkel som är svår att bryta och därmed löper den unge i denna utvecklingsbana stor risk att utveckla en kriminell identitet och påbörja en långvarig kriminell karriär (Carrabine 2009:94).

Jag är medveten om den kritik som har riktats mot denna teori genom åren. Det har riktats kritik från främst rättssystemet. En del menar att om man accepterar denna teori innebär det att stora delar av det traditionella sättet att reagera på brott inte kan uppfattas som något annat än en apparat för att producera ännu fler brott. Forskare har också påpekat att teorin saknar logisk stringens och empiriskt stöd. Detta stämmer dock inte fullt ut då exempelvis Farrington menar att de unga har lättare att ge sig själva en stämpel när de har blivit påkomna när de bedrivit brottsliga handlingar (Sarnecki 2003:182).

Min analys kommer även ta sikte på teorin om sociala band av Travis Hirschi, som är en kontrollteori (Sarnecki, 2003). Denna teori skiljer sig märkvärdigt ifrån andra kriminologiska teorier då den inte tar sikte på varför människor begår brott utan tvärtom, varför människor inte begår

fler brott i samhället (Lilly m.fl. 2007:101). Enligt Hirschis kontrollteoretiska terminologi kallas relationer inom grupper, till vilken individen hör, för *sociala band*. Frånvaron av sådana sociala band ger individen möjlighet att begå handlingar som ligger i dennes intresse men som strider mot samhällsnormerna, exempelvis brott och avvikande beteende (Sarnecki 2003:218-219).

Hirschis fyra element i individens anknytning till det etablerade samhället är ofta direkt eller indirekt kopplade till varandra. De individer som har stark anknytning till konventionella institutioner och personer i samhället strävar ofta efter att få en god utbildning vilket i sin tur leder till bra arbete. För att uppnå detta mål engagerar de sig hårt i skolarbetet, yrkeslivet och inte sällan i föreningslivet eller liknande. Det är också sannolikt att det är just dessa människor som tror på och stödjer den samhällsliga ordningen (Sarnecki, 2003:218-219). I analysen kommer jag gå vidare in på hur de sociala banden påverkas av ett frihetsberövande.

Metod

Jag kommer använda mig av kvalitativ textanalys för att analysera de riktlinjer åklagare har gällande hantering av ungdomar som är misstänkta för brott. Metoden kommer att bli till stor hjälp för mig så att jag kan angripa mitt material på ett bra sätt. Denna metod kommer att göra det möjligt för mig att besvara frågeställningarna som belyser hur åklagare går tillväga vid beslut om att frihetsberöva unga och vilka konsekvenser detta kan ge för ungdomarna. Vissa delar i en text kan vara mer betydelsefull än andra. Detta kan man göra genom att dela in analysen i olika steg eller kategorier (Bryman 2009:368). Åklagarnas riktlinjer är redan kategoriserade i dokumenten vilket gör det enklare för mig att inte missa någon viktig del av de riktlinjer åklagarna har vid bedömning om ett frihetsberövande. Textanalysen kommer att identifiera och

analysera dessa komponenter för att sedan i sin tur jämföra med de svar jag fått på de öppna frågor jag skickat via mail till åklagare runt om i landet.

Jag har via Åklagarmyndighetens hemsida slumpmässigt valt ut 15 åklagaradresser att maila till. Det blev dock några bortfall och jag fick svar ifrån sju åklagare. Urvalet har gått till på det sätt att jag har skickat ut mail till städer/områden och varit mottaglig för vem som helst som svarar. Jag valde att plocka städer/områden på olika ställen i Sverige då jag vill se en bredd och undersöka så att inte det skiljer sig i svaren, från norr till söder. Sedan blir det helt slumpmässigt vilken åklagare som får svara på mina frågor eftersom det inte är skickat till en specifik person. Nackdelen med att inte skicka ut direkt till en person är att det kan ta väldigt lång tid när mitt mail skickas runt och man vet inte riktigt vem som får det och om de har tid att svara.

Min studie är kvalitativ och de frågor jag mailat ut till åklagarna är öppna och djupgående (Bryman 2009:249). Jag försökte till en början att få tala med personerna för att få ett djup i resultatet och för att ställa eventuella följdfrågor på det som besvarades. För att vara kritisk mot mig själv så ställde jag frågan på ett fel sätt då jag snällt frågade om de ville ställa upp på en kortare intervju eller om de kunde svara på några frågor skriftligen. Min tanke var då att säkert någon ville ställa upp på intervju, men att jag även kunde få besvarat frågorna skriftligen. De flesta påpekade hur mycket de hade att göra just nu och tog det därför skriftligen när de hade tid. På så vis har jag bara fått in skriftliga svar. Det hade varit intressant att diskutera djupare hur de gick tillväga. Då mailsvaren tar upp många sidor har jag valt att inte ha med dessa som bilaga, men de finns att tillgå på begäran.

Material

Materialet jag kommer använda mig av är de lagar som reglerar hur åklagaren går tillväga vid ungdomsbrott. Dessa är främst lag (1964:167) med särskilda bestämmelser för unga lagöverträdare (LUL), men jag kommer även gå in i Rättegångsbalken (RB).

Det har framkommit att åklagare har speciellt uttagna riktlinjer i dokumentform som de har som stöd när de hanterar och beslutar i ärenden som gäller personer under 18 år. Dessa dokument är RÅR 2006:2 "Riksåklagarens riktlinjer" men även RättsPM 2013:7 "Unga lagöverträdare och barnkonventionen", som tar upp problematiken kring barnkonventionen och hur man ska följa denna på bästa möjliga sätt eftersom Sverige har skrivit under och därmed förpliktigt sig att följa den.

Barnkonventionen och dess problematik kommer att belysas under analysen. Jag kommer alltså att använda mig av barnkonventionens artiklar och främst artiklarna 37 och 40. Artikel 37 tar upp att inget barn får utsättas för tortyr, annan grym behandling, bestraffning eller dödsstraff. Det tas även upp att om ett frihetsberövande av ett barn ska ske så ska det vara i enlighet med lag och får endast ske som en sista utväg och under en så kort tid som möjligt. I artikel 40 framgår att ett barn som är anklagat för brott eller blivit dömt för en straffbar handling behandlas respektfullt och rättssäkert. Jag kommer också att gå in på barnkonventionens huvudprinciper i artiklarna 2, 3, 6, 12 (Helleberg 1994).

Mina mail-kontakters svar, som delvis kommer vara min empiri, kommer att kopplas samman efter analys av lagar och riktlinjer. Min tanke är att förhoppningsvis hitta ett mönster och förklara detta utifrån valda teorier.

Resultat och Analys

Särskilda anhållnings- och häktningsskäl

Enligt åklagarens riktlinjer (RåR 2006:3) finns det olika kategorier som åklagaren ska ta hänsyn till vid ett anhållande.

Flyktfara

Detta kommer på tal när den unge saknar hemvist i Sverige eller har en väldigt stark koppling till ett annat land. Enligt RB 24:1 1 st. 1 p. benämns att ett frihetsberövande är det enda som kan säkerställa en lagföring. I vissa fall där brottet inte anses vara väldigt allvarligt kan reseförbud och anmälningsskyldighet komma på tal som ett alternativ till frihetsberövandet.

Ibland förekommer det att en misstänkt är okänd och inte vill uppge sitt namn och var den kommer ifrån. Det kan också vara så att personen ljuger om sin identitet och hemland. Detta kan få komplicerade effekter vid situationer då det inte är uppenbart om personen är under 15 år och därmed inte straffmyndig. Vid sådana tillfällen får denne person absolut inte anhållas eller häktas (RåR 2006:3:20).

Kollusionsfara

Att unga personer begår brott i grupp är vanligt. I sådana situationer finns en kollusionsfara som kan förstöra utredningen i ärendet och då kan ett frihetsberövande vara nödvändigt. Att en ung person under sådana förutsättningar är frihetsberövad en kortare tid bör många gånger kunna godtas. Om det anses föreligga kollusionsfara brukar den frihetsberövade oftast ha restriktioner (RåR 2006:3:20).

”Om en misstänkt emellertid riskerar att förstöra utredningen på fri fot är det ofta inte tillräckligt med betryggande övervakning. Han eller hon kan då komma att anhållas.” förklarar en svarsperson i frågan om kollusionsfara. Hon menar vidare att det inte är ovanligt att det finns starka anhållningsskäl tidigt i en utredning. Man försöker då säkra den bevisning som kan komma att förstöras så snart som möjligt och därefter försätter den unge på fri fot.

”Det innebär att utrymmet för kortvariga frihetsberövanden av unga personer är betydligt större än långvariga sådana”, menar svarspersonen.

En annan svarsperson menar att det krävs att kollusionsfaran är väldigt hög för att kunna frihetsberöva en person under 18 år.

”Kravet här är att kollusionsfaran är så stark och då är den ofta starkare än vad som gäller vuxna”, fortsätter hon.

Recidivfara

Att unga personer återfaller i brottslighet efter en lagföring är inte ovanligt. Det sker också att det är samma typ av brott som upprepas. Om detta har förekommit så är det angeläget att bryta den unges brottsbana och denna bör då enligt åklagarens riktlinjer bli frihetsberövad under fortsatt utredningsarbete. Detta sker dock med hänsyn till att brottet var av allvarlig art eller straffvärdet anses vara högt. I dessa fall kan det även finnas skäl att begära den unge häktad (RÅR 2006:3:21).

”När man avgör om det är proportionerligt med ett frihetsberövande måste man titta på den unges ålder och se till allvaret av brottet”, uttryckte en av svarspersonerna gällande recidivfaran. Samma person fortsätter att förklara hur en ung person som är frihetsberövad på grund av bland annat recidivfara bör i första hand få en betryggande övervakning genom socialtjänstens försorg.

”Det är först då detta inte är möjligt som unga personer frihetsberövas på grund av recidivfara”, fortsätter hon.

Tvåårsregeln

Enligt RB 24:1 2 st. ska anhållande och häktning ske om brottets sanktion inte är lindrigare än fängelse i två år. Detta om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas. Denna presumtion avser i första hand vid häktning av vuxna personer. Ett problem uppkommer med tanke på bestämmelserna om ungdomsrabatt. Därmed finns ett utrymme att den unga misstänkte inte begärs häktad trots att brottets straff inte är lindrigare än två år (RåR 2006:3:21). En av svarspersonerna menar att enligt hennes uppfattning frihetsberövas endast de som det finns skäl för att frihetsberöva.

”Man ska komma ihåg att barn som frihetsberövas oftast har begått allvarliga brott som rån, våldtäkt och grov misshandel”, fortsätter personen.

Åtalsunderlåtelse

I lag (1964:167) med särskilda bestämmelser för unga lagöverträdare (LUL) finns regler för åklagaren om åtalsunderlåtelse för den som inte fyllt 18 år. Rättegångsbalken (RB) kan också användas men enligt 1§ 2 st. LUL får åtalsunderlåtelse enligt RB endast meddelas då förutsättningar för åtalsunderlåtelse enligt LUL inte föreligger. Den främsta regeln om åtalsunderlåtelse finns i 17§ LUL. Där framkommer att åtalsunderlåtelse får beslutas om den unge blir föremål för särskild åtgärd och med det skäl kan antas vara det mest lämpliga för den unge. Enligt punkt 1 kan man vidta vård eller annan åtgärd enligt socialtjänsten. Enligt punkt 2 kan det vidtas vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om

vård av unga. Enligt tredje punkten kan det vidtas åtgärder som innebär att den unge får hjälp eller stöd av annat slag (RÅR 2006:3:3).

I LUL föreskrivs att åtalsunderlåtelse kan ske i två huvudfall, nämligen när den unge blir föremål för vård eller annan stödåtgärd eller när gärningen uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. De faktorer som åklagaren huvudsakligen ska ta hänsyn till vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts genom beslut om åtalsunderlåtelse är brottslighetens art och straffvärde, intresset av att upprätthålla allmän laglydnad och allmänhetens förtroende för rättsväsendets objektivitet samt om den unge återfallit i brott (RÅR 2006:3:3).

Okynne eller förhastade gärningar

Enligt 17§ 2 st. LUL får åklagaren besluta om åtalsunderlåtelse om det är uppenbart att den unge begått brottet av okynne eller förhastat. En del brott kräver planering, anskaffande av hjälpmedel, upplärning av vissa kunskaper eller samarbete mellan flera gärningsmän för att brottet ska kunna begås. Skadegörelse genom klotter, tillgrepp av fortskaffningsmedel och inbrott är typiska exempel på ungdomsbrott som kräver denna form av planering. Dessa sker därför inte av okynne eller är förhastade gärningar. Exempel på okynne och förhastade gärningar kan vara andra fall av skadegörelse eller tillgreppsbrott, men som i dessa fall inte är planerade. Brott som mened, vapenbrott, narkotikabrott, våld mot tjänsteman, grovt rattfylleri och brott som innefattar en påtaglig integritetskränkning är sådan brott som ofta utesluter beslut om åtalsunderlåtelse. Brott som ofta tillhör det sistnämnda, de som innefattar påtaglig integritetskränkning, är gärningar med inslag av våld eller hot samt sexualbrott (RÅR 2006:3:6).

För att koppla detta till teori är det anmärkningsvärt att även vissa typer av brott är stämplade som mer allvarliga och därmed kommer den unge som misstänks för detta brott att få en stämpel av mer negativ grad då den anses vara mer kriminell än en person som endast gjort en mindre allvarlig skadegörelse. Att en ung person begår ett mindre allvarligt brott av okynne eller förhastat ses antagligen som en sak som är typisk i tonåren. Detta är mer accepterat i själva uppförandet av en tonåring än om en person skulle begå ett allvarligt brott som exempelvis vapenbrott. Har en ung person blivit misstänkt för den typen av handling kommer den bli stämplad, kanske för hela sitt liv, och kommer inte bli accepterad av samhället. Denna stämpel kommer bli väldigt svår att komma ifrån och den unge tenderar att fortsätta sin brottsliga bana (Carrabine 2009:94).

Ersätta skadan - medling

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse ska meddelas ska åklagaren även beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att begränsa eller avhjälpa eventuell skada eller att på annat möjligt sätt gottgöra målsäganden. Den unge kan även godkänna medling enligt lagen (2002:445) om medling med anledning av brott (RÅR 2006:3:11).

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får inte villkoras. Syftet med den bestämmelsen är att ge åklagaren möjlighet att i bedömningen ta hänsyn till de insatser som den unge misstänkte har gjort för att gottgöra målsäganden och som på så vis tyder på att den unge förstått konsekvenserna av vad den gjort. Problemet med detta är att det inte får leda till att personer döms olika inför lagen på grund av exempelvis ekonomiska skäl då en person som har det gott ställt ekonomiskt lättare kan ersätta den skada som gjorts. Det ska också tas hänsyn till att den unge vill gottgöra målsäganden på ett annat vis än ekonomiskt. Detta kan exempelvis vara

genom att den unge visar vilja att hjälpa målsäganden genom att utföra ett arbete för att avhjälpa de skador som uppkommit vid brottet. Ibland tas det även hänsyn till ifall den unge bitt målsäganden om ursäkt (RÅR 2006:3:11).

Att den unge får chansen att ställa tillrätta det den orsakat eller att be om ursäkt är ett sätt att komma tillbaka till samhället igen och bli accepterad. Detta kan förklaras utifrån teorin om sociala band då man försöker stärka banden till samhället som kunde ha kapats på grund av den brottsliga handling den unge valt att utföra. Den unge visar målsäganden och de övriga som vet om händelsen att han/hon ångrar sig och vill ställa tillrätta. De sociala banden kommer därmed stärkas och den unge får möjlighet att komma tillbaka in i samhället och bryta sin brottsliga bana. Enligt Hirschis teori blir anknytningen till föräldrar, skola och vänner stärkt och den unge kommer kunna gå i skolan och få ett hederligt liv enligt de två elementen åtaganden och delaktighet. Den unge kommer förhoppningsvis vara positivt inställd till rätten och den chans hon/han fått att ställa tillrätta och kommer enligt Hirschis fjärde element, övertygelse, inte att hamna i en brottslig bana (Sarnecki 2003:218-220).

Återfall i brott

Enligt 17§ 4 st. LUL ska återfall i brottslighet särskilt beaktas vid bedömningen av om något allmänt intresse åsidosätts. Om de sociala myndigheterna ingriper med lämpliga och tillräckliga åtgärder bör ny brottslighet i allmänhet inte leda till att beslutet om åtalsunderlåtelse återkallas. Det finns inget förbud mot åtalsunderlåtelse när en ungdom återfallit i brottslighet. Det måste alltid göras en ny bedömning med hänsyn till den tid som gått mellan de begångna brotten och om den nya handlingen är allvarligare eller lindrigare än den tidigare. Det finns en tidsrymd om sex månader som enligt 22§ 2 st. LUL ska tas hänsyn till vid bedömningen av beslut om

åtalsunderlåtelse. Om återfallet är i samma typ av brott eller om det är allvarligare än det tidigare blir det oftast inte någon åtalsunderlåtelse (RåR 2006:3:14).

En av personerna jag fått svar av via mail påtalar hur viktigt det är att försöka bryta den unges brottsliga bana så den inte återfaller i brott gång på gång. 22§ LUL beskriver också det så kallade skötsamhetskravet och återkallelse av åtalunderlåtelse. Skötsamhetskravet innebär att den unge ska hålla sig borta från brottslighet. Det innebär också att åklagaren försöker få den unge att förstå hur viktigt det är med att fullfölja påbörjad utbildning, sköta sitt arbete, att den unge genomgår en eventuell överenskommen behandlingsplan eller avhåller sig från missbruk. Åklagaren bör markera för den unge att skötsamhetskravet är något som är kopplat till beslutet om åtalsunderlåtelse (RåR 2006:3:14-15). En annan åklagare menar att de under 18 år sällan frihetsberövas på grund av att det finns risk för fortsatt brottslighet.

”Frågan om personen är tidigare dömd eller inte har sällan någon större betydelse. Det kan ha betydelse om det är en ung person som är inne i en väldigt brottsaktiv period”, menar åklagaren.

Skötsamhetskravet kan förklaras utifrån Hirschis teori om sociala band. Det påtalas hur viktigt det är för åklagaren att berätta för den unge hur viktigt det är med skola, arbete eller att gå igenom en överenskommen behandling. Enligt det första elementet i Hirschis teori, anknytning, framkommer att denna är viktig att ha till familjemedlemmar och andra närstående. Det är också viktigt att ha anknytning till olika aktiviteter. Detta kan vara allt från föräldrar till skola och vänner. Enligt det andra elementet, åtaganden, så påtalar åklagaren att det är viktigt med en fullbordad utbildning och att exempelvis hålla sig ifrån drogmissbruk. Dessa åtaganden kommer enligt Hirschis teori hålla den unge borta från brottslighet. Även delaktighet, som är det tredje elementet i teorin, bevisar hur den unge kan hålla sig borta från brottets bana då den är engagerad i föreningsaktiviteter såsom sport eller evenemang i skolan (Sarnecki 2003:218-220).

Synnerliga skäl

Enligt 23§ LUL krävs synnerliga skäl för att en person under 18 år ska häktas. Detta gäller även för ett beslut om ett anhållande. Vid denna fråga är det den misstänktes ålder vid anhållandet eller häktningen som avgör och inte den ålder personen hade när brottet begicks. Om en häktning eller ett anhållande skulle medföra allvarliga men för den unga misstänkte får det endast ske om det inte kan ordnas någon annan betryggande övervakning (RB 24:4 1st.). Ett krav som är viktigt att uppnå är det som beskrivs i RB 24:1 3 st. om proportionalitet. Detta gäller således både för vuxna och barn. RB 24:1 4 st. beskriver att ett anhållande eller en häktning inte får ske då det gäller ett brott som endast kommer utdömas till böter (RÅR 2006:3:20-21). En av åklagarna menade på att man fick använda sig av de tvångsmedel som finns i rättegångsbalken mot unga misstänkta, men att det skulle finnas synnerliga skäl för att anhålla och häkta en person.

”Det är väldigt viktigt att man beaktar proportionalitetsprincipen”, svarade en annan åklagare på frågan om vad åklagaren bör tänka på vid beslut om anhållande och häktning. Sammanfattningsvis så krävs det att åklagare måste vara mer restriktiva när det kommer till ett anhållande eller en häktning av de som inte fyllt 18 år. Frihetsberövandet ska också prövas fortlöpande efter hand som nya förhör hålls och eventuella bevis uppkommer.

För att anhålla eller häkta en ung person ska åklagaren se det enskilda fallet med avseende på brottslighetens beskaffenhet och anhållnings- och häktningsskälens styrka. För att frihetsberöva en person under 18 år ställs ett högre krav på allvaret i brottsligheten. De brott som anses mindre allvarliga får inte frihetsberöva unga personer (RÅR 2006:3:21).

Ärendet hanteras skyndsamt

Åklagaren är den som ska se till att ett ungdomsärende hanteras skyndsamt med hjälp av förundersökningsledningen som består av utredare inom polisen. De ska arbeta så tydligt och effektivt som möjligt för att frihetsbeövandet blir så kortvarigt som det bara går, detta gäller i allra högsta grad när det är en ung person som sitter frihetsberövad. Synnerliga skäl som beskrivs i 23§ LUL (RÅR 2006:3:27). På frågan om skyndsamhet och hur ärenden hanteras på helgen svarar en av svarspersonerna:

”Ärendet ska påskyndas. Åklagarna är bemannade över helgen. Ett ärende får enligt min uppfattning aldrig vänta till en måndag, men som åklagare styr man inte över polisens resurser. Mig veterligt har inte ett ärende fått ligga över en helg”. Hon trycker även på vikten av att meddela den unge information fortlöpande under utredningen och att det är viktigt att denna är tydlig så den unge förstår. En annan åklagare svarar liknande.

”Ärenden med frihetsberövade underåriga ska alltid hanteras väldigt skyndsamt oavsett om det är helg eller inte. Det ska inte hända att en underårig sitter anhållen under helgen utan att åtgärder vidtas i ärendet.”, svarar hon.

Att ärendet hanteras skyndsamt och att vistelsen i arrest och häkte blir så kortvarig som möjligt är viktigt när det gäller en ung person. Erving Goffman beskriver hur den totala institutionen skapar en grundläggande klyfta mellan de intagna och övervakande personal. Personalen finns på institutionen under sin arbetstid och sedan är de socialt integrerade i världen utanför murarna när de inte arbetar. De unga som hamnar i arrest och häkte är inte isolerade från det som händer utanför (Goffman 2013:16). Goffman påtalar även att de intagna får olika konsekvenser av att vara på institutionen då de bland annat mister sin identitet. Vid intagning sker oftast visitering och avklädning. Han beskriver även hur den intagne får ett nummer och blir därmed av med sitt namn under vistelsen på institutionen (Goffman 2013:25). Denna rollförlust är väldigt negativ

för en ung person som befinner sig i en utveckling i livet då den är påväg att bli vuxen. Att processen ska hanteras skyndsamt blir med denna teori allt mer viktig.

Unga lagöverträdare och barnkonventionen

"När barnkonventionen är som svårast att tillämpa behövs den som bäst". Detta står skrivet i rättspromemorian över hanteringen av unga lagöverträdare kopplat till barnkonventionen som är utformat av Åklagarmyndigheten (RättsPM 2013:7). Sverige har tillträtt FN:s konvention om barns rättigheter och har enligt Åklagarmyndigheten skrivit under att hänsyn ska tas till konventionens artiklar under hela förundersökningen och under handläggningen i domstol (RättsPM 2013:7:4). På frågan om åklagare tillämpar barnkonventionen när de beslutar i frågor om unga personer svarar samtliga ja. Två av åklagarna jag haft kontakt med hänvisade till detta RättsPM och menade att det var viktigt att det följdes. Det framgår ur RättsPM:et att barnets bästa ska stå i centrum och att de vuxna ska bemöta barnen på ett sätt som lever upp till kraven som anges i barnkonventionen. Barnkonventionen har fyra huvudprinciper som anges i artikel 2, 3, 6, 12. Dessa är principen om ickediskriminering, barnets bästa i främsta rummet, barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling samt barnets rätt att få komma till tals i frågor som rör dem. Dessa artiklar är de som främst ska tas hänsyn till, men det finns artiklar som mer är specifika när det gäller unga misstänkta (RättsPM 2013:7:3).

Enligt artikel 37 i barnkonventionen får inget barn utsättas för tortyr, annan grym behandling eller bestraffning eller dödsstraff. Om ett frihetsberövande av ett barn ska ske så ska det vara i enlighet med lag och får endast ske som en sista utväg och under en så kort tid som möjligt (Helleberg 1994).

I artikel 40 i barnkonventionen framgår att ett barn som är anklagat för brott eller blivit dömt för

en straffbar handling behandlas respektfullt och rättssäkert (Helleberg 1994).

Det framkommer också i denna artikel att konventionsstaterna ska fastställa en lägsta straffbarhetsålder och att om ett barn misstänks ha gjort ett brott ska man ta hänsyn till dennes ringa ålder samt att arbeta för att den unge ska kunna återanpassas till samhället (Vainik 2008:11).

Dessa artiklar kan förklaras utifrån Hirschis teori om sociala band som påvisar att isolering av ett barn, främst under en längre tid, påverkar den unges anknytning till samhället och därmed ger en ökad risk för brottslighet. Enligt artikel 37 ska ett frihetsberövande av ett barn ske som sista utväg och under så kort tid som möjligt och detta på grund av de konsekvenser som kan uppkomma när den unges sociala band till samhället bryts (Sarnecki 2003:218).

RättsPM 2013:7 om "Unga lagöverträdare och barnkonventionen" har nyligen getts ut för att underlätta åklagarens tillämpning av barnkonventionen för att ge särskild vägledning för åklagares agerande när det gäller unga lagöverträdare. Denna promemoria tar upp frågan om restriktioner som åklagaren kan begära att den unge misstänkte har (RättsPM 2013:7:27).

Restriktioner

Restriktioner är något åklagaren kan begära hos domstolen då en person sitter anhållen eller häktad för att personen i fråga inte ska kunna förstöra utredningen eller på något vis förmildra det brott den är misstänkt för. Detta kan vara att man inte får ha någon som helst kontakt med människor utanför arresten eller häktet förutom sin försvarare. Det kan också innebära att den misstänkte inte får läsa dagstidningar eller titta på tv. I en del fall får de heller inte umgås med andra frihetberövade (Kriminalvården).

En av åklagarna menar att unga personer helst ska vara utan restriktioner. Därför provas detta fortlöpande under utredningen. I många fall är det dock tvunget att den unge tilldelas restriktioner. När det gäller unga misstänkta bör åklagaren redan vid anhållandet ta ställning till om det är möjligt att tillåta den unga att få ha kontakt med eventuella föräldrar. Däremot så bör alltid socialtjänsten tillåtas obevakade besök. Samma sätt bör även tillämpas när det gäller lärare och annan skolpersonal (RättsPM 2013:7:27).

”När det gäller anhållanden och häktningar av unga med restriktioner är åklagaren mer generös med besök av anhöriga”, påtalar ytterligare en åklagare. En annan åklagare påtalar också detta;

”Man tar dock hänsyn till den anhållnes ringa ålder när man bestämmer vilka restriktioner som ska läggas på och hur de tillämpas. Tex kanske man ger en 15-åring större möjligheter till övervakat, eller kanske t o m oövervakat, telefonsamtal med mamma (eller besök) än vad man ger en 30-åring.”

I Rättspromemorian framgår även att det är en bra idé om den unga frihetsberövande får möjlighet till samsittning, det vill säga att den får en kamrat på arresten eller häktet så den slipper sitta själv och bli isolerad från omvärlden. Detta är enbart möjligt då det inte försvårar sakens utredning. Åklagaren måste ständigt pröva frågan om graden i restriktionerna genom anhållnings- och häktningsperioden (RättsPM 2013:7:27).

Konsekvenser för de unga frihetsberövade

Att den unge oftast mår dåligt och får men av att sitta i arrest eller häkte framkommer bland annat ur tidigare studier gjorda av barnombudsmannen (Barnombudsmannen 2013). Erving Goffmans (2013) tidiga forskning om personers vistelser på institution är visserligen något till åren och en del fenomen går inte att förklaras med hjälp av Goffman då Sveriges kriminalpolitik har ändrats. Dock går det att dra paralleller till de ungas situation som frihetsberövade i arrest

och häkte. Han menade att det fanns en stor klyfta mellan de intagna och personalen då personalen hade ett liv utanför murarna att gå hem till efter arbetstid. De fick se verkligheten utanför och var socialt integrerade, medan de intagna endast såg det innanför murarna och blev på så vis isolerade från omvärlden (Goffman 2013:16).

Den intagnes liv är enligt Goffman svår då saker som att få ringa eller få gå på toaletten när man vill inte är självklara handlingar. En del arrester och häkten har toalett i cellen, men långt ifrån alla (JO 2013:7). Den intagne befinner sig i en underordnad särställning som inte är naturligt för en människa och plikten om att be om tillåtelse för småsaker gör att balansen i individens handlingsliv bryts ned. Denna plikt försätter inte bara individen i en underordnad, utan blottar också hans eller hennes handlande för personalen (Goffman 2013:37).

Unga personer som är 15-17 år är fortfarande barn, men de befinner sig i en väldigt känslig ålder då de är under en mognadsfas där en del är på väg att formas till mer vuxna individer. Att då vara frihetsberövad och isolerad från omvärlden kan få konsekvenser för deras framtid. På frågan om man verkligen tar hänsyn till att den unge inte mår bra av att sitta isolerad svarar en av svarspersonerna:

”Absolut. Man tillåter i större utsträckning besök av t.ex. föräldrar och företrädare för socialtjänsten och om den unge blir häktad tillåts i större utsträckning samsittning med andra frihetsberövade.”

För att koppla den frihetsberövades eventuella konsekvenser av restriktionerna och den isolering som ett frihetsberövande innebär kan man koppla Travis Hirschis sociala band teori. Denna kontrollteori tar sikte på de sociala band en individ har. Ju starkare band, desto mindre risk att hamna i brottets bana. Frånvaron av sociala band löper risk att begå handlingar som stiger mot

samhällsnormerna, i detta fall att begå brott som kan anses som ett avvikande beteende då man enligt normerna inte bör begå brottsliga handlingar (Sarnecki 2003:218).

Hirschi menar att utifrån de sociala banden finns fyra olika element vilka avhåller individen från att begå brottsliga handlingar. De sociala banden är viktiga för att en ung person inte ska hamna i en brottslig bana. Har man dålig kontakt med föräldrar eller andra vuxna kan detta enligt Hirschis ena element "anknytning" leda till att den unge begår brott. Detta gäller även kontakt med skola och vänner. En sådan anknytning blir svår som frihetsberövad om man dessutom har restriktioner. Hirschis tredje element i teorin, "delaktighet", blir härmed också svår att uppnå då delaktighet i skola och föreningsaktiviteter är en omöjlighet vid ett frihetsberövande (Sarnecki 2003:218-219). De sociala banden tenderar att tyna bort under den tid som den unge misstänkte sitter bakom lås och bom. Det bådär inte gott för en framtid utanför institutionen när denne väl blir frigiven eller har avtjänat sitt straff.

Om man ska se den unges perspektiv utifrån det andra elementet i Hirschis teori, "åtaganden", blir det inte lätt för denne att skapa sig ett hederligt liv med utbildning och framtida arbete när den sitter frihetsberövad. Hirschis ovannämnda fyra element i individens anknytning till det etablerade samhället är ofta direkt eller indirekt kopplade till varandra. De individer som har stark anknytning till konventionella institutioner och personer i samhället strävar ofta efter att få en god utbildning vilket i sin tur leder till bra arbete. För att uppnå detta mål engagerar de sig hårt i skolarbetet, yrkeslivet och inte sällan i föreningslivet eller liknande. Det är också sannolikt att det är just dessa människor som tror på och stödjer den samhällsordningen (Sarnecki, 2003:218-219).

”Min personliga åsikt är att det faktiskt, i vissa fall, kan vara bra för en yngling som är på glid att bli frihetsberövad för ett kortare tag. Jag har varit med om detta vid flera tillfällen då anhållandet verkat som en väckarklocka som fått ynglingen att inse att det nu är allvar. (...) Det måste givetvis föreligga lagliga grunder för frihetsberövandet. Däremot tror jag inte att det är särskilt uppbyggligt för en ung person att i förlängningen bli häktad och sitta inlåst under längre tid.”, menade en av åklagarna.

Goffman menar att de intagna får olika konsekvenser av att vara på institutionen då de bland annat mister sin identitet. Vid intagning sker oftast visitering och avklädning. Han beskriver även hur den intagne får ett nummer och blir därmed av med sitt namn under vistelsen på institutionen. Denna rollförlust sker än idag och innebär att individen är förhindrad att visa sin normala bild av sig själv inför andra människor (Goffman 2013:25). Goffman tar också upp att det under intagningsproceduren samlas fakta om den intagnes sociala ställning och tidigare uppträdande. Detta antecknas i en dossier som är tillgänglig för personalen (Goffman 2013:26).

Trots att Goffmans studie är gammal så sker denna stämplingsprocess på ett liknande sätt idag. Är man dömd för brott sedan tidigare eller har varit misstänkt för brott så är man med i polisens register. De har ofta både fotografi och fingeravtryck på denne. Om en person blivit lagförd tidigare tenderar den att bli straffad ännu hårdare denna gång. Återfall i brottslighet ses som något allvarligt och detta är något som tas upp även under exempelvis en häktningsförhandling där ett utdrag ifrån belastningsregistret läses upp. Den misstänkte blir alltså stämplad på grund av tidigare brottslighet (Kriminalvården 2010:27).

Sammanfattning och slutdiskussion

Syftet med denna uppsats var att belysa problematiken med FN:s barnkonvention som Sverige skrivit under och har förpliktat sig att följa. Tidigare forskning visar att barn i Sverige sitter frihetsberövade trots de mänskliga rättigheter för barn som finns. Även om det är polisen och kriminalvården som har hand om de frihetsberövade barnen så är det åklagaren som tar beslut om att frihetsberöva barn. Syftet var även att granska hur åklagare bedriver frågan om barn som är anhållna och häktade och vilka bestämmelser och riktlinjer en åklagare går efter i dessa fall. Uppsatsen skulle också ge svar på eventuella konsekvenser för de unga misstänkta senare ute i samhället och förklara detta utifrån valda kriminologiska teorier.

I min första frågeställning har jag ställt mig frågande till varför unga sätts i arrest och häkte när de är misstänkta för brott? Lagar och internationella regleringar visar att unga helst inte ska bli frihetsberövade, trots detta beslutas det ändå. Detta eftersom åklagarna har de specifika riktlinjer och lagar de går efter vid beslutandet. Dessa riktlinjer kan inte åklagarna frångå och därmed följer de en slags mall för vid vilka omständigheter den unge misstänkta ska anhållas och häktas. Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser för unga lagöverträdare (LUL) är den lag de först och främst ska följa, därefter det som står i rättegångsbalken (RB). För att göra det lättare för åklagare vid bedömningen har det utfärdats ett dokument med riktlinjer, RåR 2006:3 Riksåklagarens riktlinjer. I detta dokument beskrivs de olika anhållnings- och häktningsgrundande kategorierna. Flyktfaran beaktas då den unge saknar hemvist i Sverige eller har stark koppling till ett annat land. Då kan det vara godtagbart att anhålla eller häkta en ung person eftersom man inte vill att de ska fly från Sverige och komma undan eventuell sanktion. (RB 24:1 1st.). Kollusionsfaran tas hänsyn till när det är ett brott där flera personer kan vara inblandade. Då finns risken att den unge på fri fot försvårar utredningen genom att exempelvis undanröja bevis. Recidivfaran är det åklagaren bedömer då den unge misstänkte återfaller i

brottslighet. Ibland kan det till och med vara samma typ av brottslig handling. Tvåårsregeln ska enligt RB 24:1 2 st. beaktas då brottets sanktion inte är lindrigare än två år. Då bör den unge anhållas och häktas då det är ett så pass allvarligt brott. Att en av kategorierna uppfylls ger inte åklagaren rätt till att anhålla eller få personen begärd häktad. Varje enskilt fall ska granskas och dessutom tillkommer en del riktlinjer.

Det ska enligt 23§ LUL finnas synnerliga skäl för åklagaren att anhålla eller begära en ung person häktad. Den unges ålder beaktas vid tillfället då denne är frihetsberövad och inte då brottet begicks. Om ett anhållande eller en häktning medför allvarliga men för den unga misstänkte får detta endast ske om det kan ordnas någon betryggande övervakning. Vad som anses vara allvarliga men är enskilt och kan därmed bli problematiskt då åklagaren ska avgöra. En del personer är svagare än andra och klarar inte påfrestningen att sitta isolerad i en cell. En del kanske klarar det, trots att det inte är särskilt omtyckt. Att alla ska dömas lika i dessa fall blir därför svårt och åklagare har möjlighet att besluta på olika sätt, då de trots allt är olika individer med olika tankegångar om vad som är allvarliga men eller inte.

Proportionalitetsprincipen ska också tas hänsyn till. Ett barn ska inte sitta frihetsberövad då det gäller ett brott som endast kan utdöma böter. För att frihetsberöva en person under 18 år ställs ett högre krav på allvaret i brottsligheten. De brott som anses mindre allvarliga får inte frihetsberöva unga personer. Dessa riktlinjer är dock väldigt svåra att tolka och det kan leda till att åklagare dömer olika från fall till fall. Vad som anses vara ett allvarligt brott tenderar att variera då vi har olika synpunkter på vad som är allvarligt eller ej. Alla åklagare jag har varit i kontakt med under denna uppsats verkar gå efter allt som står i lagen och de riktlinjer de ska följa. Dessvärre är riktlinjerna något svårtolkade och breda då det exempelvis inte beskrivs exakt vilket brott som räknas som ett allvarligt brott eller hur starka bevis det krävs för att den

unge ska vara misstänkt. I det stora hela för åklagare olika resonemang och tolkar olika. Detta ligger inom handlingsutrymmet att bedöma och detta kan få olika utgång.

Svaren från de åklagare jag varit i kontakt med visar att åklagare verkar hålla sig strikt till de riktlinjer och lagar som finns. Givetvis behöver detta inte gälla alla Sveriges åklagare då jag endast har fått några svar. Samtliga tillfrågade åklagare är eniga om hur de går tillväga vid ett anhållande och en häktning då de är medvetna om de olika anhållnings- och häktningsgrunder som finns och även i förhållande till barnkonventionen. Däremot kan jag tycka att det är märkligt att inte barnkonventionen kommer på tal mer i åklagarnas riktlinjer. Svarspersonerna är medvetna om denna och även det PM som finns om unga lagöverträdare och barnkonventionen. Att frihetsberöva barn ska ske som en sista utväg vilket fortfarande väcker frågetecken hos mig. Jag kan inte ge några vidare svar i denna fråga mer än att riktlinjerna som åklagarna går efter är strikta och borde ha anpassats lite mer efter barnkonventionen. Sedan finns där en viss problematik i barnkonventionen som sådan att man ibland måste frihetsberöva barn och tilldela dessa restriktioner då det annars kan förstöra en utredning om brott, vilket inte heller är bra. Här krockar riktlinjerna och konventionen.

Min andra frågeställning belyser konsekvenserna av att som barn vara frihetsberövad. Dessa konsekvenser är sedda utifrån valda kriminologiska teorier. Konsekvenserna av att riktlinjerna inte är anpassade efter barnkonventionen skulle kunna bli att många barn sitter frihetsberövade. Det kan ju diskuteras om samma barn hade suttit anhållen eller häktad om en annan åklagare hade beslutat i frågan. Enligt tidigare studier gjorda av bland annat barnombudsmannen visar statistik från de senaste åren att allt för många barn är isolerade från samhället då de är frihetsberövade. Att sitta på en total institution har Goffman redan tidigt visat att människan inte mår bra av. Att förlora sin identitet när man blir kallad för ett nummer istället för sitt namn är

inget ett barn i utveckling ska behöva uppleva. Denna ålder är känslig då man kanske inte har hittat sig själv och befinner sig någonstans emellan barn och vuxen. Att då dessutom sitta isolerad från allt som händer utanför och ha restriktioner så man inte får träffa de som man är van att träffa dagligen är väldigt tungt. Enligt kriminologiska teorier tenderar barnet att komma längre ifrån samhället då de sociala banden bryts och därmed ökar även återfallsrisken. Även om den unge endast är misstänkt för brott händer det ofta att denne får en stämpel av både personal i arresten eller häktet. Om folk utanför dessutom får reda på vad som hänt kommer även samhället stämpla den unge som kriminell. Stämpeln är lätt att ta till sig speciellt om personen är ung och risken för fortsatt brottslighet ökar även sett utifrån denna teorin.

Det blir tyvärr svårt att förändra åklagarens riktlinjer då dessa ändå är bra på det sättet att alla åklagare försöker följa för att få ett likvärdigt bedömande av de unga. Att åklagare sedan för olika resonemang och tolkar olika är inget som kan ändras. Det som är viktigt är att riktlinjerna kontrolleras fortlöpande allt eftersom kriminalpolitiken och samhället förändras. Det är också viktigt att åklagare får fortbildning för att hålla sig uppdaterade om hur ärenden ska hanteras. Kanske skulle man kunna se över riktlinjerna och försöka förhålla sig lite mer till barnkonventionen. Men jag ser också problematiken i detta då det trots allt handlar om misstanke om brott som måste utredas på bästa möjliga sätt utan att den misstänkte ska kunna förhindra eller förstöra utredningen.

Enligt eget tycke menar jag att restriktioner verkar vara det som är mest betungande för de unga frihetsberövade. Att inte få träffa sina föräldrar som man är van vid att träffa dagligen är en omställning. Att sitta inlåst i sin cell och bara få prata med personal, utredare och advokat kan kännas onaturligt och därför menar jag att åklagare bör vara försiktiga när de tilldelar restriktioner. Jag förstår att det behövs restriktioner i de fall där det finns personer som kan

undanröja bevis med i bilden. Oftast har inte föräldrarna med händelsen att göra och därmed borde åklagare avgöra om den unge ska få träffa sina föräldrar. Jag tror detta gynnar hela samhället långsiktigt då banden med sina föräldrar bevisligen är viktiga och den unge känner sig kanske mer skamsen och ångerfull om han eller hon har med föräldrar som får höra vad som hänt. Detta beror givetvis på vilken relation den unge har till sina föräldrar.

Sverige har skrivit under barnkonventionen och har härmed förpliktat sig att följa denna. Att frihetsberöva barn ska komma som absolut sista utväg. Trots detta sitter många barn anhållna och häktade och de har dessutom strikta restriktioner. Avslutningsvis så behövs det vidare forskning inom ämnet, främst genom att försöka se möjligheten till andra alternativ än ett frihetsberövande i polisarrest eller häkte. Ett annat förslag på vidare forskning är hur man skulle kunna få in mer av barnkonventionens tänk i åklagarens riktlinjer. Det skulle också vara intressant att se mer statistik på hur många barn och unga som sätts i arrest och häkte då det endast finns statistik från de senare åren.

Litteraturförteckning

Annino, Paolo G. (2001). *Children in Florida Adult Prisons: A Call for a Moratorium*. 28 FLA. ST. U. L.. REV. 471

Barnkonventionen (2011). *Frågor och svar om barnkonventionen*. Hämtad 27 mars 2014: <http://unicef.se/barnkonventionen/fragor-och-svar>

Barnombudsmannen (2013). *Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte*. Hämtad den 29 mars 2014: (http://www.barnombudsmannen.se/Global/BO2013_WEBNYAPRIL.pdf)

Barnombudsmannen (2012) *Uppgifter om antal insättningar av barn i arrest. Dnr 9.7:0534/12* hämtad den 6 juni 2014: <http://www.barnombudsmannen.se/Global/Publikationer/uppgifter%20om%20antal%20insattningar%20av%20barn%20i%20arrest.pdf>

Bryman, Alan (2009). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Carrabine, Eamonn (2009). *Criminology: a sociological introduction*. 2. ed. London: Routledge

Dagens Nyheter (2011). *Sveriges behandling av häktade barn oacceptabel*. Hämtad den 29 april 2014: (<http://www.dn.se/debatt/sveriges-behandling-av-haktade-barn-oacceptabel/>)

Goffman, Erving (2013). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. [Ny utg.] Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Helleberg, Lisbet (1994). *Barnkonventionen: rättigheter för världens barn och ungdomar*. Stockholm: Rädda barnen.

Även hämtad 26 mars 2014: <http://unicef.se/barnkonventionen>

JO, Riksdagens ombudsmän, NPM enheten (2013). *Inspektion av Kriminalvården, häktet Karlskrona, den 27 augusti 2013*. Hämtad den 30 april 2014: (<http://www.jo.se/Global/NPM-protokoll/NPM-protokoll%204112-2013.pdf>)

Kriminalvården (2010). *Hårdare straff för återfall. En granskning av den etiska argumentationen*. Hämtad den 1 maj 2014: (https://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/Hardare_straff_aterfall.pdf)

Kriminalvården. *Restriktioner*. Hämtad den 24 april: <https://www.kriminalvarden.se/sv/Hakte/Restriktioner/>

Lilly, J. Robert, Cullen, Francis T. & Ball, Richard A. (2007). *Criminological theory: context and consequences*. 4. ed. Thousand Oaks: SAGE

Polisen (2010). *Gripen, anhållen eller häktad*. Hämtad den 24 april 2014: <http://polisen.se/Pressrum/Gripen-anhällen-eller-häktad/>)

RåR 2006:3 Riksåklagarens riktlinjer

RättsPM 2013:7 Unga lagöverträdare och barnkonventionen

Sarnecki, Jerzy (2003). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur

Vainik, Anne-Lie (2008). *Ungdomar och brott: i juridiken och praktiken*. Stockholm: Fri förlag

Åklagarmyndigheten. *Åklagarens roll*. Hämtad 29 mars 2014: <http://www.aklagare.se/Aklagarens-roll/>

Bilagor

Intervjuguide - Åklagare

1. Vad tar man som åklagare hänsyn till vid ett eventuellt anhållande av en ung gripen person (15-17 år)?

2. Tänker man, i frågan om att anhålla, olika beroende på;
 - a) En gripen som ej varit misstänkt för brott tidigare?
 - b) En gripen som har varit misstänkt för brott tidigare?
 - c) En gripen som blivit dömd för brott tidigare?

3. Är du medveten om barnkonventionen och dess artikel om barn och frihetsberövande? Är detta något du tänker på vid beslutandet om ett anhållande?

4. Tar du hänsyn till den ringa åldern när den unga anhållne ska få restriktioner eller ej?

5. När du ger utredaren direktiv, ber du om något särskilt när det gäller en ung misstänkt?

6. Tar man hänsyn till att den unge inte mår bra av att sitta i arrest, vara isolerad, inte få träffa sina föräldrar osv? I så fall, på vilket sätt?

7. Försöker man påskynda ärendet när det gäller unga misstänkta? Även på helger när det är mindre bemannat? Händer det att ärendet får vänta till måndagen då ni bättre bemannade (utredare och åklagare)?

8. Tycker du det är för många barn (15-17 år) som sitter frihetsberövade?

9. Vet du något alternativ till att frihetsberöva barn?